

Het Nieuwe Barokorgel

De bouw is begonnen!

We melden het in het vorige nummer van Timbres al: 2015 zal de geschiedenis van het Orgelpark ingaan als het jaar waarin de bouw van het Nieuwe Barokorgel daadwerkelijk begon. Gelukkig werkt tot nu toe alles mee – we liggen op schema. Het front is getekend en we weten welke registersamenstelling het orgel zal krijgen. Elbertse Orgelmakers, een van de bouwers van het orgel, heeft inmiddels al honderden kleine onderdelen gemaakt. Het zindert, kortom, van de bedrijvigheid. Op deze bladzijden brengen we u graag op de hoogte van de stand van zaken.

Om met het belangrijkste te beginnen: het orgel zal klinken zoals orgelmaker Zacharias Hildebrandt, bewonderd door niemand minder dan zijn tijd- en streekgenoot Johann Sebastian Bach, het zelf in het Orgelpark had kunnen realiseren. Met opzet formuleren we dat met een forse slag om de arm. Want al weten we inmiddels veel van Hildebrandt, van de orgels die hij bouwde en van zijn klankopvattingen, toch blijft onze kennis onherroepelijk beperkt. Al was het maar omdat oude orgels überhaupt nooit in originele staat verkeren, ook de weinige bewaard gebleven Hildebrandt-orgels niet, en omdat archiefstukken vrijwel altijd incompleet zijn.

Oud en nieuw

De andere kant van deze medaille is dat er de afgelopen decennia een indrukwekkende kwaliteitsslag is gemaakt door orgelmakers en orgelexperts. Er zijn inmiddels orgelmakers die de kunst verstaan nieuwe orgels te bouwen die 'oud klinken' – het Van Straten-orgel in het Orgelpark is daarvan het klinkende bewijs. Bovendien zijn er zoveel aanwijzingen omtrent Zacharias Hildebrandts werkwijze, verzameld door restaurateurs, door onderzoekers, door organisten, dat we een dergelijk resultaat ook bij zijn werk mogelijk achten.

We hebben daar zelfs zoveel vertrouwen in dat we het orgel óók van 21ste-eeuwse technologie durven te voorzien. Het idee daarachter is dat we musici en andere kunstenaars van vandaag geen groter plezier kunnen doen dan de klankwereld waarmee Bach leefde en werkte op nieuwe manieren toegankelijk te maken, en zo als inspiratiebron voor nieuwe muziek te activeren.

Opluchting

In de vorige *Timbres* vertelden we over de luisterexperimenten die we hebben gedaan om deze droom – een 'oud klinkend' orgel met nieuwe technologie – te kunnen realiseren. De belangrijkste vraag daarbij was: staat het aanbrenge van die nieuwe technologie in het orgel die droom wellicht in de weg? Vooral het feit dat er elektromagneten in de luchtstroom naar de pijpen nodig waren, kwelde ons enigszins.

Uit de experimenten leerden we gelukkig dat oude klank en nieuwe technologie prima samen kunnen gaan. Maar we leerden nóg iets – iets wat we niet meteen hadden verwacht. Namelijk dat mensen niet alleen met hun oren luisteren, maar ook, zogenoemd, 'met hun kennis': je luistert blijkbaar ontvankelijker naar een orgel wanneer je weet dat

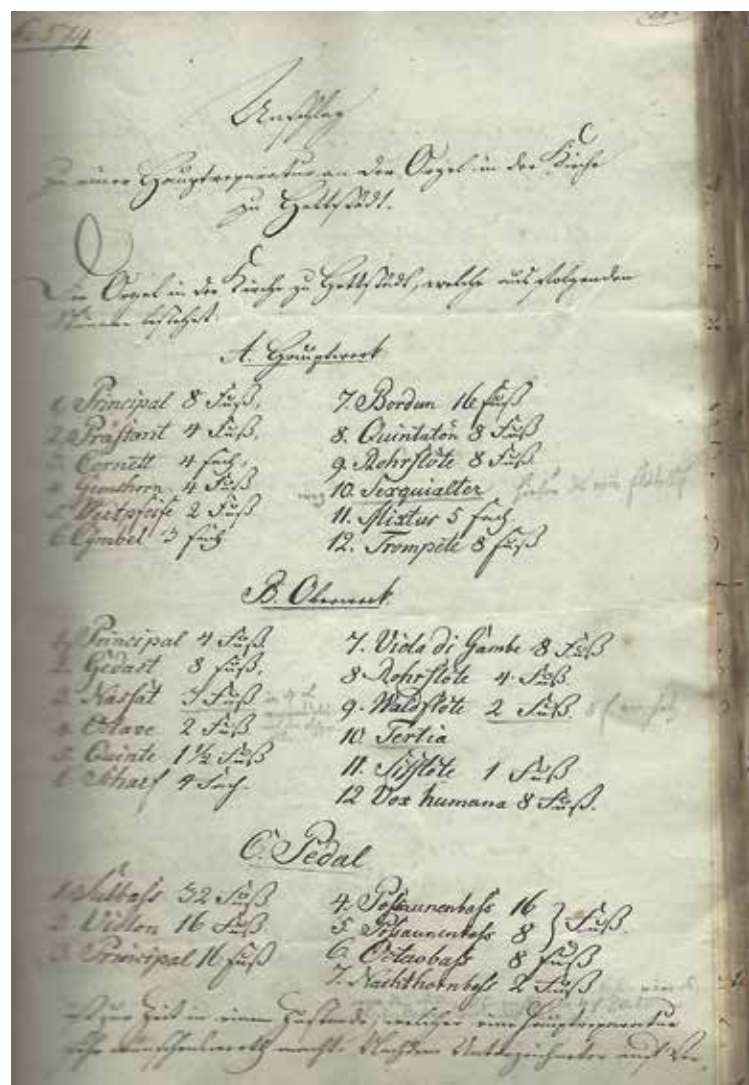
Het land van Johann Sebastian Bach en Zacharias Hildebrandt volgens een Engelse kaart uit hun tijd. Hildebrandt werd in 1688 geboren in Neder-Silezië, in het stadje Münsterberg; vandaag de dag ligt dit in Polen en heet Ziebiec. In Freiberg kwam Hildebrandt in de leer bij Gottfried Silbermann; Leipzig was de culturele hoofdstad waar Bach leefde en werkte. In Naumburg bouwde Hildebrandt zijn meesterwerk: het grote orgel in de Wenzelskirche, in 1746 goedgekeurd door Bach en Silbermann. Copenhagen staat op deze kaart omdat Hildebrandt in 1738 een voorstel voor een nieuw orgel voor de slotkerk van Christiansborg indiende. Het bijzondere aan dit ontwerp is dat Hildebrandt erin laat zien dat hij de Noord-Duitse orgelcultuur goed kent. Elementen daarvan zijn na 1738 regelmatig in Hildebrandt-orgels herkenbaar – bijvoorbeeld ook in de dispositie van zijn orgel in Hettstedt, dat als voorbeeld voor het Nieuwe Barokorgel dient.

De kerngroep heeft de afgelopen jaren regelmatig intensief overleg gevoerd met de diverse orgelmakers. De foto, genomen in de werkplaats van Elbertse Orgelmakers in Soest in december 2014, toont rechts het 'testorgel', nodig om klankexperimenten te doen en om te bepalen hoe het orgel technisch in elkaar moet zitten.

Het Hildebrandt-orgel in de Jacobikirche Hettstedt. Het binnenwerk werd in 1904 vervangen; alleen het front van het in 1749 gebouwde orgel bleef bewaard.

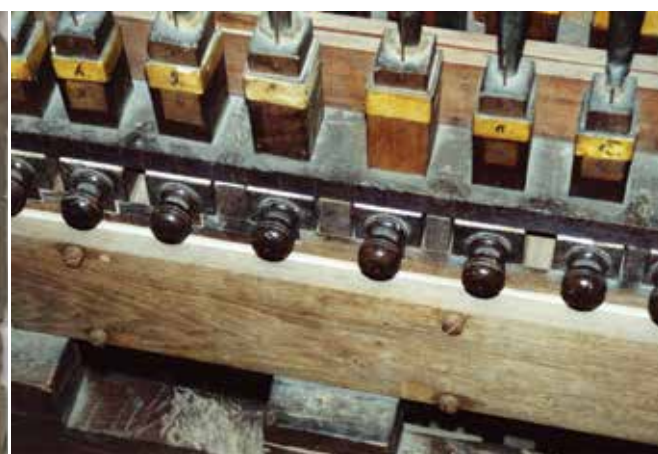

Het stadsarchief van Hettstedt bevat veel originele stukken over het Hildebrandt-orgel in de Jacobikirche – waaronder dit document met de originele dispositie.

er zich gewoon geen moderne elementen in de luchtstroom naar de pijpen bevinden. We hebben daarom in reactie op de experimenten een extra inspanning gepleegd en bekeken of we de nieuwe technologie niet geheel *buiten* het klankbepalende gedeelte van het orgel konden houden. We zijn er erg blij mee dat dat is gelukt – nu kan straks zelfs de meest kritische luisteraar met een gerust hart naar het Nieuwe Barokorgel luisteren.

Front

Qua front zal ons orgel type behoorlijk lijken op de orgels die Zacharias Hildebrandt in Sangerhausen (1728) en Hettstedt (1749) bouwde; beide zijn ze gebaseerd op een ontwerp van Valentin Schwarzenberger. Opvallend is dat zijn ontwerp veel breder ‘werkt’ dan de orgelfronten in Sangerhausen en Hettstedt. Ook valt op dat Hildebrandt het

Het orgel in het Orgelpark wijkt van Hildebrandts orgels af doordat het ‘springladen’ krijgt – een ander type ‘windlade’ dan Hildebrandt zelf toepaste. De windlade van een orgel is de platte houten doos waarop de pijpen staan en waarin de ventielen zitten die de organist met de toetsen en registerknoppen bedient. We kiezen voor springladen omdat elke pijp daarin een eigen ventiel heeft. De orgelmakers Berend HuB en Arp Schnitger pasten in 1675 in hun orgel in Stade de hier afgebeelde variant toe. Door aan een van de ronde knoppen te trekken, kan een lange lijst uit de windlade genomen worden. Op deze lijst zijn alle pijpventielen van één toets gemonteerd; mocht zo’n ventiel onderhoud nodig hebben, dan is dat met dit systeem eenvoudig mogelijk. Het Nieuwe Barokorgel van het Orgelpark krijgt daarom ook dit systeem.

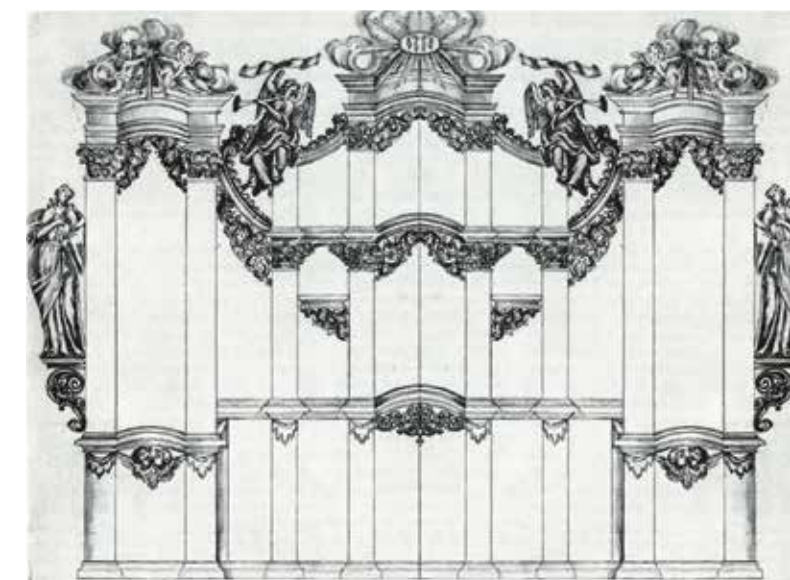
ontwerp in beide steden zo heel anders uitwerkte. Het front in het Orgelpark krijgt de pilaren en profielen van het orgel in Hettstedt, en de (veel slankere) verhoudingen van het orgel in Sangerhausen.

Dispositie

Ook bij de registersamenstelling hebben we vooral op de orgels in Sangerhausen en Hettstedt gelet, en dan met name op het laatste. In feite krijgt het Nieuwe Barokorgel nagenoeg de samenstelling (‘dispositie’ volgens algemeen beschaafd orgeljargon) van het orgel in Hettstedt. Het bestaat niet meer – alleen het front is bewaard gebleven – maar we weten uit archiefonderzoek welke registers het had toen Hildebrandt het in 1749 opleverde. Op het blog dat we rond de bouw van het orgel bijhouden, is de dispositie in te zien. Streefdatum voor de ingebruikneming van het orgel is oktober 2017. [HF]

Het Hildebrandt-front in Hettstedt

Valentin Schwarzenberger tekende het basisontwerp voor het Hildebrandt-orgel in Sangerhausen (1728). Hildebrandt gebruikte het in 1749 opnieuw voor zijn orgel in Hettstedt, dat breder werd dan het orgel in Sangerhausen – maar nog altijd niet zo breed als Schwarzenbergers ontwerp. We veronderstellen dat Schwarzenbergers ontwerp vooral voor de beeldsnijder is gemaakt. Het snijwerk staat er immers zeer gedetailleerd op.